

ATAD

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Geliř Tarihi: 21.12.2022

Kabul Tarihi:25.12.2022

Article Type: Book review

Submitted: 21.12.2022.

Accepted:25.12.2022

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1222568>

Selma GÖKÇE¹

Nejla Günay, Zoraki ittifaktan Yol Ayrımına İttihat-Terakki ve Ermeniler, ilk baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara 2020.

Kitap içindekiler kısmı, kısaltmalar, ön söz, giriş, üç ayrı ana başlık, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. Kitaba özet niteliğinde bir ön sözle başlanmış, içerik bakımından açık ve anlaşılır bir dille dönemin siyasal ve sosyaldurumu ele alınmıştır. Osmanlı Devletinde, XIX. Yüzyılın son zamanlarında ortaya çıkan ayrılıkçı fikirlerle birlikte Balkanlar, Ermeniler ve Araplar 'ın kendi devletlerini kurma arzusu ve bunun beraberinde getirdiği çözüm önerileri, Jön Türklerin kuruluğu ve mücadelesi, Meşrutiyet arzusu, II. Abdulhamit'in duruğu, ortaya atılan Osmanlıcılık fikri ve yine Meşrutiyet için Ermeni cemiyetleriyle yapılan ittifakların neden ve sonuçlarını ele alarak yapılan ön söz gayet açık ve anlaşılır akademik bir dille ele alınmış kitabın tamamı için bir bütünlük sağlamıştır. Kitabı oluşturan üç ana bölümden birincisi; ittifaka giden yol başlığıyla ele alınmıştır. " Jön Türk-Taşnaksutyun İttifakına Doğru" ana başlığı ile başlıklandırılmıştır.

Birinci bölüm öncelikle Osmanlı devletinin XX. Yüzyılın başında çevresindeki muhalif hareketleri ele almıştır. Rusya'daki muhalefet hareketler, Taşnaksutyun

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, selmagokce476@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5401-2424>

komitesinin Kafkasya'daki etkinliği, Kafkasya'daki gelişmeler karşısında Jön Türklerin tutumu, İran'daki muhalefet hareketleri ve Taşnaksutyun Komitesi'nin İran topraklarındaki etkinliği anlatılmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti'ndeki muhalif hareketler, Hristiyanlar 'ın kurduğu muhalif komiteler ele alınmıştır. Örneğin: Amerikan Komitesi, Taşnaksutyun Komitesi, Hınçak Komitesi gibi komiteler açıklanmıştır. Sonrasında ise Ermenilerin diğer muhalif komitelerle olan ilişkileri incelenmiştir. Bunlar da şu şekildedir; Ermeniler 'in Makedon Komitelerle ilişkileri, Ermenilerin Bulgar Komitelerle ilişkileri, Bulgaristan'da yapılan Taşnak kongreleri ve Ermenilerin Kürtlerle ilişkileri ele alınmıştır. Devamında ise Müslümanların kurduğu muhalif komiteler başlığı atılmış ve en önemli muhalif komite olan Jön Türkler'in kuruluş amacına ve faaliyetlerine yer verilmiştir.

Jön Türkler 'in diğer muhalif gruplar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bunlar Jön Türk- Taşnaksutyun ilişkileri, 1902 Jön Türk Kongresi, 1902 Kongresi sonrasında Jön Türklerle Ermeniler arasındaki ilişkiler ve ittifak arayışı şeklindedir. Birinci bölümün bir diğer başlığı olan II. Abdulhamit'e Muhalif Grupların Birleşmesi konusu ele alınmıştır. Konu yine Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmesi daha sonra 1907 Muhalif Güçler Kongresi ve Jön Türk- Taşnaksutyun ittifakı ele alınmıştır. Yine Osmanlı topraklarında muhalif propagandanın artması ile yaşanan karışıklıklar ele alınmıştır. Komitelerin nasıl Osmanlı topraklarına girip silahlanma faaliyetlerini yürüttüğü değerlendirilmiş ve bunların beraberinde getirdiği Kastamonu Olayları, Erzurum Olayları, Trabzon Olayları, Bitlis Olayları, Diyarbakır Olayları ve Van Olayları ele alınmıştır. Buraya kadar olan kısımda Osmanlıya dışardan muhalif olan hareketler ve Osmanlı içindeki destelileri neden muhalif oldukları açıklanmış ve bu ittifakların sonucu olarak ortaya çıkan Ermeni Olaylarının neden ortaya çıktığı kronolojik olarak açıklanmış ve verimli nitelikli bilgi sunulmuştur. Yine bu süreçte meydana gelen II. Meşrutiyetin İlanı ve sonrasındaki gelişmeler ele alınmıştır. Bunların sırasıyla Osmanlı'ya içeriye dönük yansımaları, siyasi partiler ve cemiyetlerle ilgili gelişmelere yer verilmiş son olarak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra izlenen İttihad-ı Anasır Politikası ve beklentilere değinilmiştir. Sonrasında ise amaçları Meşrutiyet Rejiminin yeniden ilan edilmesi olan ve bu yüzden ortak hareket eden ittifak ve Terakkilerle Ermeni ilişkileri ele alınmıştır.

Ermenilerin Osmanlı'ya dönmeleri ve Ermeni Patrikhanesi, Ermeni komiteleri, diğer Ermeni gruplar arasındaki görüş ayrılıkları, İttihat ve Terakki'nin genel durumu incelenmiştir. Birinci bölümün son ana başlığında ise II. Meşrutiyetten sonra Osmanlı Mebusan Meclisinde çıkarılan bazı kanunlar ve Ermeniler'in tutumu ele alınmıştır. Bu kanunlar Cemiyetler Kanun'u ve nasıl çıkarıldığı sonrasında Gayrı Müslimlerin askerlik düzenlemeleri, bürokratik ve eğitimle ilgili düzenlemeleri içermektedir. II. Meşrutiyet'in hem Osmanlı halkı hemde ayrılıkçı fikirleri olan Ermeniler üzerindeki etkisinin değerlendirildiği birinci bölüm kronolojik bir sıra takip edilerek açık ve anlaşılır bir dille ele alındığı için dönemi araştıran araştırmacı için yeterli bir kaynaktır.

İkinci bölümde ise ana başlık ittifakı zora sokan gelişmelerdir. İttifakı zora sokan gelişmeler iç ve dış gelişme olarak başlıklandırılarak incelenmiştir. İttifakı zora sokan iç gelişmelerde kendi içinde kronolojik sırayla başlıklandırılmıştır. Maraş Olayları, Kayseri Olayları, Adana Olayları değerlendirilmiş sonrasında Doğu Anadolu'nun siyasi ve sosyal durumu ve Müslümanlarla Ermeniler arasındaki anlaşmazlıklar ele alınmıştır. Ermeni'lerin bölge ile ilgili propaganda çalışmaları, Kürtlerin Ermenilerin yürüttüğü propagandaya tepkisi ve Kürt Aşiretlerin izlediği yol, arazi anlaşmazlıkları ile bu durumun İttihat ve Terakki-Taşnaksutyun ilişkisine etkisi, Taşnaksutyun'un Doğu Anadolu bölgesindeki faaliyetleri konusu ele alınmış bu konularda neden Kürt aşiretler ve İttihat ve Terakki ile Ermenileri'in kopukluk yaşadığına ayrıntılı bir şekilde bakılmıştır. Daha sonra Ermeni patriklerinin istifası ve din değiştirme konusu ele alınmış bu bölümde Ermenilerin din konusunda çektikleri sıkıntılar ve bu durumun sonucunda ortaya çıkan durumlara değinilmiştir. Kitabın bu bölümünde veriler bir örnek konuya açıklık getirmesi bakımından çok kıymetlidir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsü ve din politikasını gözler önüne seren, Ermenilerin fikirlerine değer verildiğini gösteren bir örnektir. İslam dinine geçerek Ayşe adını alan Ermeni kızın öyküsü bu duruma örnektir.

5 Mayıs 1910 tarihinde Azadamant Gazetesi'nde yayınlanan haber ve beraberinde getirilen çözümün örnek olarak verilmesi her iki taraftan olayın dinlenip çözüme ulaştırılması dönemin hukuk sistemini ve Ermenilere verilen kıymeti aktarması bakımından değerlidir. Ermenilerin 1913 seçimlerini boykot etme girişimleri, Ermeni Patrikhanesi'nin Rum Patrikhanesi ile iş birliği çabaları ve Rum Patrikhanesi'nin tutumu, Rum'larına seçimlere iştirak etme kararının

ardından Ermenilerin tutumu konusu ve Ermeni siyasi partilerinin seçimler konusundaki tutumu mebus adaylarının belirlenmesinde yaşadığı sıkıntılar, konuları ele alınmıştır. Bu konularda hem patrikliğin faaliyetlerine hem de Ermeni sorunlarına objektif bakılarak okuyucuya iç gelişmeler aktarılmıştır. Daha sonra ikinci bölümün ikinci ana başlığı olan ittifakı zora sokan dış gelişmeler ele alınmıştır. Bunlardan biri Rusya ve İngiltere'nin Meşrutiyet'in ilan edilmesine bakışı ve Osmanlı siyaseti konusu olmuştur.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin siyasi durumu konusu incelenmiş ardından Trablusgarp Savaşı, Birinci Balkan savaşı ele alınmıştır. Savaşın başlamasından önce devletlerin genel durumu, Osmanlı ordusunun durumu ve gelişmeler karşısında Osmanlı Hükümeti ve kamuoyunun tutumu değerlendirilmiştir. I. Balkan savaşının kaybedilmesi ve sebepleri, Bulgar Ordusu'nda savaşan Osmanlı vatandaşları, Osmanlı Ordusu'ndaki Gayrimüslim askerlerin durumu, savaştan sonra yaşanan gelişmeler ve Londra Antlaşması, Balkan Savaşlarının Osmanlı halkları üzerindeki etkisi ve Ermeni Milliyetçiliği, Balkan Savaşı'nın İttihatçılar ve Türkler üzerindeki etkisi, Arap Milliyetçiliği, Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı topraklarında Rus etkinliğinin artması başlıkları savaşın neden ve sonuçlarını anlatması bakımından yeterlidir. Rusya'nın Ermeniler üzerindeki faaliyetleri ve Kürtlere yönelik faaliyetleri ele alınmıştır. Ermeniler'in Ruslardan neden yardım istediği bu durumun Osmanlı'ya ve diğer devletlere yansımaları ele alınmıştır. Bitlis'te unsurların birbirleriyle ve devletle ilişkileri ve bazı Kürt Aşiretlerin ayaklanması, Bitlis Ayaklanması ele alınarak ittifakı zora sokan iç ve dış gelişmeler, Balkan savaşı ve sonucu detaylıca ele alınmıştır.

Kitabın son kısmı olan üçüncü bölümde ise yol ayrımı ana başlığı atılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Ermeni Islahatı çalışmaları, Ermenilerin Birbirleriyle ilişkisi ve Islahat Projeleri, büyük devletlerin Islahat konusundaki tutumu ve Islahat Projeleri, Yeniköy Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Ermeniler 'inin devlete bağlılık duygusunun zayıflaması, Birinci Dünya savaşı öncesinde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Son olarak sonuç kısmında kitabın baştan sona bir değerlendirmesi yapılmış ve yazarın deyimiyle zoraki ittifaktan nasıl yol ayrımına gidildiğine, Ermeniler için yapılan Islahat çalışmalarının ve diğer bir tebaa olan Kürtlerin durumuna yapılan ittifaka ve sonucuna değinilmiş Avrupa ve Rusya'nın kendi çıkarları için kurmaya çalıştığı Doğu Anadolu'da bir

Selma GÖKÇE

Nejla Günay, Zoraki ittifaktan Yol Ayrımına İttihat-Terakki ve Ermeniler, ilk baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara 2020.

Ermenistan mücadelesine tüm bu olayların Osmanlıya ve Ermenilere yansımaları genel hatlarıyla ele alınmıştır. Kitap genel anlamda İttihat- Terakki ve Taşnaksutyun İttifakı'nı ele alsa da sadece bu konularla sınırlı tutulmamış ittifakın bozulma nedenini, dönemin Ermeni- Türk ilişkilerini, ve Ermeniler'in diğer devletlerle olan ilişkilerini işlemiştir. Kitap kaynaklık bakımından ve sosyolojik gözlemleriyle son derece önemli bir kaynaktır. Ermeni olaylarının başlangıcından Birinci Dünya Savaşına kadar ele alınan bu kitaba yazar Ermeni tehciri konusunu da ekleyebilirdi.

(ATAD)

- 252 -